אדוות של שינוי

שאלות חודרניות, בדיקות פולשניות ופגיעה בצנעת הפרט הן כמה מהטענות השכיחות נגד בלניות במקוואות. תקנות חדשות של המשרד לשירותי דת ולובי ציבורי רחב מנסים לתקן את המצב. כתבת "נשים" בדקה את העניין לעומק. האם באמת חל שינוי?

נאוה סטולר

מקווה ברמות מאיר
צילום: דוברות סגן השר אלי בן דוהאן

את החוויה שעברה גילה (השם המלא שמור במערכת) בליל הטבילה במקווה היא לא תשכח. "בגלל אילוצים, נאלצתי לטבול בין השמשות. זאת לא הייתה הפעם הראשונה ואף פעם הבלנית לא העירה לי". אלא שהבלנית הוותיקה במקווה התחלפה, והבלנית החדשה הביאה עימה נהלים חדשים. "כשהיא גילתה שאני ובן זוגי ממוצא אשכנזי, היא הודיעה לי שאני לא יכולה לטבול בין השמשות, אלא רק לאחר צאת הכוכבים".

לאחר ויכוח סוער, שבו גילה הסבירה שכך היא נוהגת, אִפשרה לה הבלנית להיכנס לחדר ההכנה לטבילה. "תוך כדי התארגנות, נכנסה לחדר בלנית נוספת. היא לא דפקה בדלת ולא ביקשה רשות. תחושת הפולשנות והחודרנות הייתה נוראית. היא התעקשה שאסור לי לטבול בגלל המוצא שלי". עטופה במגבת בלבד, חסרת אונים ומושפלת, התווכחה גילה עם הבלניות על זכותה לטבול לפי מנהגיה. "בסוף הן הסכימו, אבל רק לאחר שהוציאו ממני הצהרה שאפגוש את בן הזוג שלי רק לאחר צאת הכוכבים". גילה הייתה המומה ונסערת ולולא הייתה אִשה דתייה, היא אומרת, לא הייתה חוזרת לעולם לטבול.

גם שירה מתארת חוויה קשה. בניגוד לרצונה היא עברה תִחקור על ידי הבלנית על אודות הבדיקות שערכה בגופה לקראת הטבילה, "למרות שהיה ברור שאני לא מעוניינת לשתף פעולה. אחרי שהיא סיימה את החקירה, הבלנית ליטפה לי את הגב. כשהיא חשה את הרתיעה שלי, תירצה את זה בכך שרק רצתה לבדוק אם יש שערות". לאחר הטבילה, הבלנית שוב ביקשה לגעת בה. הפעם שירה סירבה ועזבה את המקום המומה. "חשבתי שאני מקיאה. איזו חוויה מגעילה, כמו בהטרדה מינית. היא כפתה את עצמה עליי ואני הייתי משותקת."

איזו תחושה זה השאיר בך?

"בעיקר שנמאס לי מכל נושא הטבילה".

טבילת אש

חוויות שכאלה אינן חדשות לנשים שמקפידות על טבילה במקווה. קרן חדד-טאוב, מייסדת ומנהלת קבוצת 'אדוות', שמטרתה לטפל בקשיים הנערמים בפני הנשים המבקשות לטבול, מסבירה כי מבחינה חוקית לבלנית אין זכות להגיד לאִשה לא לטבול ואין לה זכות לגעת בגופה של אִשה בניגוד לרצונה. "בכל מקווה צריך שיהיה שלט ובו יהיה כתוב מה נחשב לחציצה ומה לא, ובזה מסתיימת האחריות של הבלנית. הדבר היחיד שהבלנית צריכה לעשות, זה לשאול את האִשה איך היא יכולה ללוות את הטבילה ובמה היא רוצה שיסייעו לה. יש נשים שחשוב להן שהבלניות ישאלו אותן שאלות ויעזרו להן לוודא שהן בסדר מבחינה הלכתית, אך הבלנית צריכה להיות מודעת למגוון הרחב של ציבור הנשים. כשאשה עומדת עירומה במגבת מול הבלנית לבושה, היא נמצאת בעמדה מוחלשת, ולא מרגישה שיש לה מספיק כוח לעמוד על דעתה. צריך גם לזכור שיש בלניות שקל מאוד להפעיל אותן. הן מגיעות ממעמד סוציו אקונומי נמוך, מרוויחות שכר מינימום בעבודתן, ונשמעות לרבנים מסוימים. מדובר בשילוב שלא מיטיב עם הטובלת. לעיתים קורה שהבלנית מתקשרת לרב לשאול לדעתו. כאשר מדובר ביישוב קטן שכולם מכירים את כולם, זה מאוד לא נעים לטובלת. המצב צריך להיות כזה, שכאשר אשה תאמר לבלנית התייעצתי עם רב והוא נתן את אישורו, הבלנית תסתפק בכך. בכל מקרה, צריך לדעת שלא משנה באיזה מצב טובלת האשה, היא לא פוסלת את המקווה לנשים שבאות אחריה".

שירה: "אחרי שהיא סיימה את החקירה, הבלנית ליטפה לי את הגב. כשהיא הרגישה את הרתיעה שלי, היא תירצה את זה בכך שרק רצתה לבדוק אם יש שערות"

מה אתן עושות כשפונה אליכן אשה שעברה חוויה קשה במקווה?

"אנחנו קודם כול מעודדות את האשה ואומרות לה שהיא לא צריכה להרגיש כך. מסבירות לה שיש גם חוויות אחרות מהמקווה. ואז, כשהיא יודעת שאפשר אחרת, היא יכולה להגיש תלונה או ללכת למקווה במקום אחר", אומרת חדד-טאוב. "אנחנו גם מפנות לאתר באינטרנט הנקרא 'מקווה נט' שבו יש מיפוי של כל המקוואות וביקורות עליהם, תוך נקיטת כללי זהירות של לשון הרע. בנוסף יש קבוצה בפייסבוק בשיתוף 'אדוות', הנקראת 'טובלות' וגם שם ניתן ◄

לקרוא על החוויות של נשים שטבלו".

מרים, מדריכת כלות ששימשה כבלנית במקווה במשך שנים רבות, מודה שהדברים לא פשוטים. "יש סיפורים קשים מאוד על חוויות שעברו נשים שבאו לקיים מצוות טבילה במקווה, אך יחד עם זאת צריך לזכור שפעמים רבות השאלות מגיעות ממקום של רצון לעזור לאשה הטובלת".

חוויות מהסוג הזה יכולות להרחיק נשים מהמקווה. איך את, כמדריכת כלות, מתמודדת איתן?

"כדי שהטובלות לא תיפגענה ובמיוחד כלות חילוניות שחוויית הטבילה שלהן ככלה תשפיע על המשך קיום מצוות הטבילה, אני שולחת אותן מראש למקוואות שאני יודעת שהיחס לטובלות שם הוא טוב מאוד, שהבלנית לא תתשאל אותן ולא תגרום למבוכה. מצד שני, צריך לזכור שיש ציבור האוהב את הקפדנות, בדיוק כמו הציבור שהשאלות הללו גורמות לו למבוכה ולתחושה לא טובה. אם בלנית במקווה של הציבור החרדי לא תשאל שאלות, היא תהיה בבעיה מול ציבור הנשים החרדיות שדורש את זה".

שמירה על צנעת הפרט

במסגרת השינויים שעובר המשרד לשירותי דת בקדנציה הנוכחית, והניסיון להנגיש את שירותי הדת לציבור הרחב, הוחלט שלא לטאטא יותר את התלונות אל מתחת לפני השטח, אלא להציף את התופעה ולנסות לתת לה מענה. "הגיעו אלינו פניות רבות של נשים ושל ארגוני נשים על נוהלי הצניעות במקוואות", אומרת רעות קרני, יועצת סגן השר במשרד לשירותי דת, הרב אליהו בן דהן. "בהם סיפורים קשים, על בלניות שמתערבות בהליך הטבילה ולא סומכות מספיק על הנשים. התביעה של רובן הייתה לאפשר לנשים את הפרטיות המגיעה להן ולא להתערב בהליך הטבילה". בעקבות התלונות נקבעו נהלים חדשים בשמירה על צנעת הפרט של ציבור הטובלות במקוואות.

הנהלים החדשים קבעו נורמות בסיסיות להתנהגות הבלניות במקוואות, ובנוסף הוגבלו סמכויות הבלניות ונקבעו כללים להתנהלותן מול הטובלת. בין היתה, קובע הנוהל כי הבלניות לא תוכלנה לכפות עצמן על הטובלות. הן תוכלנה להציע לטובלת סיוע מעשי ובחינה הלכתית המתמקדת בנושאי הטבילה, בתנאי שהטובלת מעוניינת בכך, "ובמידה שהטובלת אינה מעוניינת בהכוונה או בבחינה ההלכתית טרם הטבילה, אין לבלנית לעכבה. בהתאם לכך, הבלנית תאפשר טבילה ללא דרישה או שאלות הנוגעות לענייני הטבילה". בנוסף נאמר בתקנות כי "יש לשים דגש על כיבוד פרטיותן של ציבור הטובלות ולאור זאת על הבלנית להימנע משאלות שעלולות לפגוע בפרטיות".

התקנות חוברו תוך כדי התייעצות עם ארגונים שונים של נשים, עמותות שעוסקות בנושא הטבילה במקוואות ובלניות. "היה חשוב לנו להגיע למצב של שיתוף פעולה עם הבלניות ולא לכופף את אותן בכוח", אומרת קרני. "התקנות קיבלו את אישורה של הרבנות הראשית לישראל וגם זה היה מורכב. מדובר בנושא ששנים לא נגעו בו, וצריך היה לא מעט אומץ כדי לטפל בו", מודה קרני. "החשיבות של התקנות החדשות היא בהכרה שהטבילה הינה באחריות הטובלת ותפקידה של הבלנית אך ורק לוודא שהטובלת הכניסה את כל גופה מתחת למים".

למרות התקנות החדשות, השטח מתנהל אחרת. היחס לטובלות מושפע, בסופו של דבר, ממקומו של המקווה, מאופייה הדתי של המועצה הדתית, מהרב הממונה על המקוואות באזור וכמובן מהבלניות עצמן. "עם כל הכוונות הטובות, לא בכל מקום מיישמים את התקנות", אומרת חדד-טאוב. "חלק נכבד מהנהלים נתקעים בין הקונסטלציה של המשרד לשירותי דת, המועצות הדתיות והרב המקומי. יש ערים מסוימות, שידוע שקיימת בעיה בחלק מהמקוואות. הבעיה הכי גדולה היא שאין אכיפה בנושא".

חידושי הדורות האחרונים

ד"ר נעמי מרמון גרומט, מנהלת ומייסדת 'מרכז עדן', עמותה ◄

עו"ד אלעד קפלן

ד"ר נעמי מרמון גרומט

ד"ר נעמי מרמון גרומט: "כל הליך הטבילה כפי שהוא מתבצע כיום, בפיקוח של בלנית, הוא חידוש של הדורות האחרונים. בעבר, כאשר הגיעה יומה של האִשה לטבול, היא הייתה יורדת לנהר. בדרך כלל הייתה מצטרפת אליה בת משפחה בת 12 ויום על פי ההלכה, שתפקידה היה לוודא שהיא טובלת את כל גופה במים"

קרן חדד-טאוב: "ההכרה בכך שקיימת בעיה וקביעת רף כלשהו לעניין נוהל הטבילה, הן דברים חשובים מאוד. התקנות מדגישות את אחריות האִשה ולא הבלנית לתהליך הטבילה, והן דורשות מהאשה להיות אקטיבית יותר"

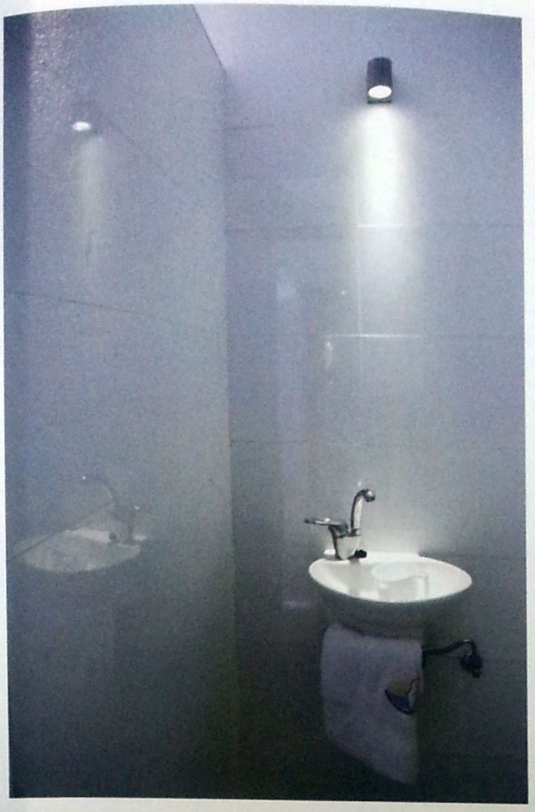

שפועלת להטבת חוויית המקווה ולשילוב של בריאות ורווחת הנשים, אומרת שעיקר המאמץ צריך להיות מושקע בהדרכתן של הבלניות. "הבלניות הן עובדות מדינה שנמצאות בצומת חשוב מאוד וזקוקות להדרכה ולהשתלמויות מקצועיות כמו עובדי מדינה אחרים. לא רק פקידים גורמים לדחייה ולאנטי לדת. לכן חשוב להביא את הבלניות למקום שמבין את התפקיד ואת האינטראקציה עם נשים מכל גווני הקשת. כמו כן, חשוב להתאים את ההדרכה לציבור הבלניות. כאשר מדובר בנשים חרדיות, צריך להביא בפניהם רבנים חרדים שיגידו להם שיש מקום להקל. צריך ללמד את הבלניות לשאול את האשה ולא לעשות דברים נגד רצונה. הבלניות, ובפרט הנשים החרדיות, רואות שליחות דתית בעבודתן והן לא מוכנות שאחרי ה'מאה ועשרים' שלהן יגידו עליהן בשמיים שלא עשו עבודתן נאמנה. הטבילה היא מצוות כרת. מלמדים אותן שזה מאוד חשוב, שיש מישהו אחר שתלוי בהן, שסומך עליהן שיעשו זאת כמו שצריך. מדובר באחריות כבדה. ולכן החשש הגדול שאם לא תהיה הקפדה על כל פרט ופרט ייגרם עוול למישהי אחרת. החשיבה הזאת מביאה לידי הקפדה יתרה של הבלניות. לא מזמן סיפרה לי אשה חרדית שהיא הלכה למקווה והבלנית שאלה אותה שאלה יחידה 'אם היא מוכנה לטבילה?' ולאחר מכן היא טבלה. כאשר הגיעה לביתה, היא החליטה שהיא הולכת לעוד מקווה. התחושה שלה הייתה שהטבילה שלה לכאורה לא כשרה".

מרמון גרומט מטפלת בנושא המקוואות, לאחר שכתבה עבודת דוקטורט המתמקדת בחוויית הנידה מנקודת ראותם השונה של גברים ונשים. "במהלך המחקר הבנתי כמה הסוגיה בוערת ועד כמה היא דורשת טיפול. ראיינתי בעלים שאמרו לי שהם לא מבינים למה נשים צריכות ללכת למקום כל כך בעייתי כמו המקווה, לאחר שהן עברו בו חוויות מאוד לא נעימות".

התקנות החדשות יפתרו את הבעיות שעולות מהשטח?

"לא בטוח. חלק מהסעיפים בתקנות החדשות מעורפלים ואמירה כמו: 'צריך לכבד את פרטיות האשה', אינה ברורה. בלנית שבודקת מאחורי האוזן של הטובלת כדי לוודא שאין חציצה, בטוחה שזה התפקיד שלה, ולא מבינה למה זה נחווה כהתנהגות פולשנית ולא מכבדת. מנקודת מבטה, היא באה לעזור ולא פגעה בפרטיות".

באמת צריך את כל הבדיקות האלה של הבלנית?

"כל הליך הטבילה כפי שהוא מתבצע כיום בפיקוח של בלנית, הוא חידוש של הדורות האחרונים. בעבר, כאשר הגיעה יומה של האשה לטבול, היא הייתה יורדת לנהר. בדרך כלל הייתה מצטרפת אליה בת משפחה בת 12 ויום על פי ההלכה, שתפקידה היה לוודא שהיא טובלת את כל גופה במים ולא נשאר חלק בחוץ. פעמים רבות נלוותה לטובלת אשה שתפקידה היה להשגיח שלא תטבע. כל החומרות שיש כיום על הטבילה לא היו בעבר. כשלא היה חשמל, כיצד הצליחו לבדוק את כל מה שאנחנו בודקים היום? ואגב, בארץ מקפידים הרבה יותר מאשר בחו"ל".

ומה לגבי שינוי בהתנהלות הבלנית?

"צריך לשים דגש על השתלמויות לבלניות, לבחון טוב יותר את הבלניות המתקבלות לעבודה. לוודא למשל שלבלנית, גם אם מדובר באשה יראת שמיים, אין סטייה מינית", אומרת מרים. "שמעתי סיפורים על בלניות שפגעו מינית בטובלת. בנוסף, צריך להעלות את שכרן של הבלניות, ◀

מקווה ברמת השרון
צילום: דוברות סגן השר אלי בן דהאן

גילה: "תוך כדי ההתארגנות שלי נכנסה לחדר בלנית נוספת. היא לא דפקה בדלת ולא ביקשה רשות. תחושת הפולשנות והחודרנות הייתה נוראית. היא התעקשה שאסור לי לטבול בגלל המוצא שלי"

לתת להן מקום מכבד יותר. מצד שני, אני מודעת לכך שאשה שנפגעה מבלנית בדרך כלל לא תתבע אותה לדין. מדובר בסוגיה רגישה מאוד בגלל נושא הצניעות, גם אם יתברר שהתלונה מוצדקת. גם המועצות הדתיות לא ימהרו לפטר את הבלנית משום שיש לה ותק של שנים".

אז התקנות החדשות הן בעצם חסרות משמעות?

"ההכרה בכך שקיימת בעיה וקביעת רף כלשהו לעניין נוהל הטבילה, הן דברים חשובים מאוד", אומרת חדד-טאוב, "התקנות מדגישות את אחריות האשה ולא הבלנית לתהליך הטבילה, והן דורשות מהאשה להיות אקטיבית יותר".

דרך ארוכה

עו"ד אלעד קפלן מנהל המחלקה המשפטית בעמותת 'עתים', המספקת סיוע והכוונה לנתקלים בקשיים מול שירותי הדת, מברך על התקנות ומודה שמאז נכנסו לתוקף חלה ירידה במספר המתלוננות. למרות זאת, לדבריו, "קיימת עמימות מסוימת בתקנות מתוך רצון 'להיות בסדר' גם עם הרבנות וגם עם ציבור הטובלות. פעמים רבות הפוגעים האמיתיים הם הרבנים המחייבים את הבלניות לנהוג בדרך כל כך קפדנית. כאשר אנחנו פונים למועצות דתיות בעקבות תלונות של נשים, יש כאלו שמבינים מיד ומנסים לישר את ההדורים, ויש מקומות שמגיבים בתוקפנות".

במשרד לשירותי דת מודעים לקושי לאכוף את התקנות, ואומרים כי עיקר העבודה נעשית בשטח. "אנחנו מעבירים לבלניות ימי השתלמות בהם אנו מדריכים אותן כיצד לעבוד נכון מול הנשים הטובלות. לא מזמן עשינו כנס גדול בנושא, כדי להעצים אותן וגם כדי לומר להן תודה על עבודתן המסורה. ההיענות הייתה מדהימה. מתברר שהבלניות מעוניינות מאוד לשמוע וללמוד. במהלך הכנס הועלה מופע ששיקף לבלניות שורה של מצבים מול הטובלות, הבאנו את הרב מנחם בורשטיין ממכון 'פועה', כדי שיסביר מה בעייתי מבחינת ההלכה ומה לא. גם בסדנאות ההמשך התגובות היו מדהימות. יחד עם זאת, הדרך עוד ארוכה. יש ערים בארץ שההתנהלות שלהן בנושא מצריכה יותר מעורבות של המשרד לשירותי דת. השר מקדם גם את נושא שילובן של נשים בהרכבי המועצות הדתיות כדי שהן תוכלנה להשפיע בין היתר בתחום המקוואות. המשרד גם מטפל באופן מיידי בתלונות שמגיעות מנשים שטבלו במקווה ונפגעו מהבלנית. לצערנו לא מגיעות אלינו רבות מהתלונות משום שנשים מתביישות להתלונן". ■